

MOŻLIWOŚCI WYKORZYSTANIA BUDOWLI OCHRONNYCH W KONTEKŚCIE OCHRONY RUCHOMYCH DÓBR KULTURY

Bogdan MICHAŁIUK, *b.michailiuk@pracownik.akademia.mil.pl*, ORCID 0000-0003-0985-1840
Akademia Sztuki Wojennej

DOI 10.5604/01.3001.0054.2995

Streszczenie: Dobra kultury i dziedzictwa narodowego stanowią dorobek naszych poprzedników, stanowiąc bezcenną spuściznę dla obecnych i przyszłych pokoleń. Ochrona fizyczna oraz pamięć przedmiotów, obiektów kultury i dziedzictwa narodowego powinna zajmować ważne miejsce zarówno w stosownych zapisach teoretycznych, jak i w realizowanych praktycznie zadaniach. Badaniom poddano budowle ochronne w kontekście możliwości ich wykorzystania celem ochrony dóbr kultury. Rozważania zostaną ograniczone do węższego ujęcia problematyki bezpieczeństwa kulturowego – ochrony ruchomych dóbr kultury. Za cel ogólny badań przyjęto dokonanie pogłębionej analizy na temat możliwości wykorzystania budowli ochronnych w aspekcie ochrony ruchomych dóbr kultury. Z kolei celem pragmatycznym jest wskazanie miejsca i kierunków ewentualnych zmian w ramach systemu ochrony dóbr kultury, które usprawniłyby czynności ochronne podejmowane względem ruchomych dóbr kultury, poprzez wykorzystanie budowli ochronnych.

Słowa kluczowe: zbiorowe środki ochrony ludności, budowle ochronne, schrony, ukrycia, dobra kultury, zagrożenia

*Dobra kultury są bogactwem wielkim, ale jednocześnie kruchym i bezbronnym.
Są zawsze narażone na ludzką zachłanność,
na zniszczenie przez żywioły przyrody i szaleństwa wojny¹.*

1. Wstęp

Dobra kultury i dziedzictwa narodowego stanowią dorobek poprzednich pokoleń na miarę bezcennej spuścizny dla współcześnie żyjących. To swoiste świadectwo korzeni i historii danej społeczności, które potwierdza tożsamość grupy społecznej w sensie nie tylko materialnym, ale i duchowym. Pozwala na wysublimowanie specyfiki swojej rodzimej kultury oraz dostrzeżenie i zrozumienie, iż polska spuścizna stanowi element uniwersalistycznych wartości Starego Kontynentu.

Ochrona fizyczna oraz pamięć przedmiotów, obiektów kultury i dziedzictwa narodowego powinna zajmować ważne miejsce zarówno w stosownych dokumentach, jak i w wymiernych działaniach praktycznych.

W obliczu wciąż ewoluujących zagrożeń oraz związanych z tym zjawiskiem koniecznych zmian w zakresie zapobiegania i walki zasadniczym celem wszelkich działań wydaje się być w szczególności właściwe przygotowanie i zabezpieczenie oraz stosowne przeszkolenie,

¹ S. Ekiert, S. Topolewski, *Ochrona dóbr kultury na przestrzeni dziejów*, Oficyna wyd. „Ajaks”, Pruszków 2005, s. 7.

przygotowanie i zaangażowanie właścicieli, zarządców, użytkowników i posiadaczy obiektów zabytkowych oraz poszczególnych członków personelu podmiotów, które gromadzą i udostępniają dobra kultury.

Niemniej ważną rolę odgrywa stały dostęp do aktualnych, rzetelnych i wiarygodnych informacji o rzeczywistych i potencjalnych zagrożeniach, a w przypadku ich wystąpienia – o sytuacji zagrożenia.

Badaniom poddano budowle ochronne w kontekście możliwości ich wykorzystania dla ochrony dóbr kultury. Rozważania zostaną ograniczone do węższego ujęcia problematyki bezpieczeństwa kulturowego – ochrony ruchomych dóbr kultury.

Za cel ogólny badań przyjęto dokonanie pogłębionej analizy na temat możliwości wykorzystania budowli ochronnych w aspekcie ochrony ruchomych dóbr kultury.

Celem pragmatycznym jest wskazanie miejsca i kierunków ewentualnych zmian w ramach systemu ochrony dóbr kultury, które usprawniłyby czynności ochronne podejmowane względem ruchomych dóbr kultury, poprzez wykorzystanie budowli ochronnych.

2. Ruchome dobra kultury

Dobra kultury *odgrywają w życiu społecznym rolę nieporównywalną z tą, jaką miały w przeszłości, co idzie w parze z przypisywaniem im – zwłaszcza dziełom sztuki – wagi większej niż dawniej*².

S. Ekiert i S. Topolewski trafnie określili istotę dóbr kultury jako *dorobek pracy i myśli wielu pokoleń, stanowiący materialne i duchowe świadectwo dziejów narodowych. (...) wyraz ciągłości istnienia narodów, państw i tradycji. (...) przyczyniają się do przyspieszenia integracji społeczeństwa, wzmocnienia więzi, upowszechnienia wiedzy i kultury*³.

W nomenklaturze międzynarodowej i zasadniczych dokumentach prawnych pojawia się termin „dobra kulturalne”. To kategoria przyjęta w konwencjach międzynarodowych regulujących zasady ich ochrony w przypadku konfliktu zbrojnego celem określenia rodzaju dóbr kulturalnych, które – nie bacząc na pochodzenie oraz właściciela rzeczonych dóbr – posiadają duże znaczenie dla dziedzictwa kulturalnego i narodu, i z mocy konwencji należy zadbać o ochronę międzynarodową, opiekę i poszanowanie tego dziedzictwa⁴.

Do dóbr kulturalnych⁵, wg Konwencji *o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego* wraz z Regulaminem wykonawczym do tej konwencji oraz Protokołem *o ochronie*

² G. Czubek, P. Kosiewski (red.), *Przemieszczone dobra kultury. Przypadek Europy Zachodniej i problemy państw Europy Środkowej i Wschodniej w XX wieku*, Wyd. TRIO, Warszawa 2004, s. 11.

³ S. Ekiert, S. Topolewski, *Ochrona dóbr kultury...*, dz. cyt., s. 7.

⁴ K. Niciński, K. Sałaciński, *Planowanie ochrony zabytków na wypadek nadzwyczajnych zagrożeń. Poradnik dla organów administracji publicznej i zarządzania kryzysowego*, Wyd. Szkoły Aspirantów Państwowej Straży Pożarnej, Kraków 2009, s. 12.

⁵ Natomiast w myśl Decyzji Nr 250/MON z dnia 4 sierpnia 2005 roku w sprawie *przestrzegania zasad ochrony dóbr kultury w działaniach Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej oraz Załącznika do Decyzji, tj. Instrukcji w sprawie zasad ochrony dóbr kultury w działaniach Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej*: „dóbr kultury”.

dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego, podpisanych w Hadze dnia 14 maja 1954 roku (Dz.U. z 1957 r. Nr 46, poz. 212), należą następujące grupy dóbr⁶:

- dobra ruchome lub nieruchome, tj.: zabytki architektury, sztuki lub historii, zarówno religijne, jak i świeckie; stanowiska archeologiczne; zespoły budowlane posiadające znaczenie historyczne lub artystyczne; dzieła sztuki, rękopisy, książki i inne przedmioty o znaczeniu artystycznym, historycznym bądź archeologicznym, jak również zbiory naukowe i poważne zbiory książek, archiwaliów albo reprodukcje wyżej wskazanych;
- gmachy, których podstawowym i stosowanym w praktyce przeznaczeniem jest przechowywanie bądź wystawianie dóbr kulturalnych ruchomych, wskazanych w punkcie powyżej, np. muzea, wielkie biblioteki, składnice archiwalne, a także schrony ukierunkowane na przechowywanie w przypadku konfliktu zbrojnego dóbr kulturalnych ruchomych określonych w punkcie powyżej;
- ośrodki obejmujące znaczną ilość dóbr kulturalnych określonych w punktach powyżej, zwane „ośrodkami zabytkowymi”.

W myśl litery prawa RP dobra kultury są określane mianem „zabytków” i stanowią bogactwo narodowe, których obowiązek ochrony został ogólnie nałożony na wszystkich obywateli. Szczegółowe zadania i obowiązki ceduje, oczywiście, na właściwe w tym obszarze organy administracji rządowej i samorządowej.

W mowie potocznej termin „dobra kultury” utożsamiany jest często z pojęciem „zabytki”, występując jako synonim. Zasadnym wydaje się stwierdzenie, że przytoczone powyżej kryteria wyróżnienia (wartość artystyczna, historyczna oraz znaczenie dla dziedzictwa narodowego) oraz typologii dóbr kulturalnych (ruchome i nieruchome) zawarte w Konwencji nie są odległe od pojęcia zabytków określonego w polskiej ustawie. Warto poddać to pod rozważę.

Osoby obcujące na co dzień z ochroną zabytków posługują się pojęciem zabytek, rozumiejąc jego wąskie, używane w języku potocznym, znaczenie, tj.: *dawny obiekt architektoniczny, kunsztowny przedmiot, dzieło sztuki, starodruk itp.*⁷. Ponadto, mają na uwadze znaczenie stosowane w ujęciu szerszym – zawodowym, tj. zgodnie z polskim prawem, w świetle którego pojęcie „zabytek” służy określeniu nieruchomości lub rzeczy ruchomej, ich części bądź zespołów, będących dziełem człowieka albo związanych z jego działalnością i stanowiących świadectwo minionej epoki lub zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową⁸.

W omawianym obszarze wyróżnia się trzy rodzaje zabytków: nieruchome, ruchome i archeologiczne, bez względu na stan zachowania⁹.

Zabytki nieruchome stanowią nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości¹⁰. Na liście zabytków nieruchomych znajdują się:

⁶ Konwencja o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu z dnia 14 maja 1954 roku (Dz.U. z 1957 r. Nr 46, poz. 212), art. 1.

⁷ K. Niciński, K. Sałaciński, *Planowanie ochrony zabytków...*, dz. cyt., s. 10.

⁸ Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. z 2022 r., poz. 840 z późn. zm.), art. 3, pkt 1.

⁹ Tamże, art. 6 ust. 1.

¹⁰ Tamże, art. 6, ust. 1, pkt 1.

- cmentarze;
- krajobrazy kulturowe;
- dzieła budownictwa obronnego;
- dzieła architektury i budownictwa;
- układy urbanistyczne, ruralistyczne, zespoły budowlane;
- obiekty techniki (kopalnie, huty, elektrownie, inne zakłady przemysłowe);
- parki, ogrody, inne formy zaprojektowanej zieleni;
- miejsca upamiętniające wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osób lub instytucji.

Z kolei zabytki ruchome to rzeczy ruchome, ich części lub zespoły rzeczy ruchomych¹¹. Do zabytków ruchomych można zaliczyć:

- materiały biblioteczne;
- instrumenty muzyczne;
- wytwory sztuki ludowej i rękodzieła oraz inne obiekty etnograficzne;
- dzieła sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego oraz sztuki użytkowej;
- numizmaty oraz pamiątki historyczne (militaria, sztandary, pieczęcie, odznaki, medale i order);
- przedmioty upamiętniające wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobowości lub instytucji;
- kolekcje, które są zbiorami przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według określonej koncepcji ich twórców;
- wytwory techniki, przede wszystkim urządzenia, środki transportu, maszyny, narzędzia świadczące o kulturze materialnej, charakterystyczne dla dawnych i nowych form gospodarki, stanowiące swoiste udokumentowanie poziomu nauki i rozwoju cywilizacyjnego.

Zabytki archeologiczne to rodzaj zabytków nieruchomych, stanowiących powierzchnię, podziemną lub podwodną pozostałość bytności i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów lub ich śladów bądź też zabytki ruchome będące tymi wytworami¹². Do wykazu zabytków archeologicznych można zaliczyć:

- kurhany;
- cmentarzyska;
- relikty działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej;
- pozostałości terenowych pradziejowych i historycznych osadnictw.

W świetle powyższego, słuszną wydaje się konstatacja o braku większych przeciwwskazań do różnicowania pojęć. Jako wyjątek można przyjąć włączenie do dóbr kulturalnych schronów przeznaczonych do przechowywania, w razie konfliktu zbrojnego, ruchomych dóbr kulturalnych oraz ośrodków obejmujących znaczną ilość dóbr kulturalnych. Postrzeganie obu pojęć w kategorii synonimów byłoby – zarówno w świetle Konwencji (prawo międzynarodowe), jak i ustawy (prawo krajowe) – pewnego rodzaju daleko idącym uproszczeniem.

¹¹ Tamże, art. 6, ust. 1, pkt 2.

¹² Tamże, art. 6, ust. 1, pkt 3.

3. Ochrona ruchomych dóbr kultury

Rozróżnienie omawianych pojęć posiada umocowanie w przepisach prawa, co skutkuje konkretnymi konsekwencjami praktycznymi w okresie pokoju, w czasie nadzwyczajnych zagrożeń oraz podczas konfliktów zbrojnych. Przywołana powyżej ustawowa definicja zabytków w rodzimym prawodawstwie wskazuje na typologię zabytków, precyzując, jakie zabytki wchodzi w skład danej kategorii. W konsekwencji, w systemie ochrony zabytków na wypadek sytuacji kryzysowych i konfliktu zbrojnego obowiązują określone zasady, formy i procedury, jakim należy hołdować. Organy administracyjne i podmioty posiadające zabytki są zobligowane do ich znajomości, wdrażania i przestrzegania, zgodnie z zapisem w dokumentach prawnych (i zasadniczych, i wykonawczych).

Warto zaakcentować, iż ustawa pozwala także na ochronę: nazw geograficznych, historycznych, tradycyjnych nazw obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej bądź jednostki wojskowej¹³.

Zdefiniowane w ramach Konwencji dobra kulturalne odnoszą się do sytuacji konfliktu zbrojnego. Typologia oraz wytyczne dotyczące form, zasad i procedur ochrony nawiązują zatem do ewentualnych sytuacji zagrożeń dóbr kulturalnych w przypadku wystąpienia konfliktu zbrojnego. Konwencja w sposób przejrzysty traktuje o sposobach postępowania stron konfliktu i wojsk w aspekcie ochrony, opieki i poszanowania dóbr kulturalnych. Co ważne, w szczególności dla dziedzictwa narodowego, funkcjonuje opcja zapewnienia specjalnej ochrony dobrom kulturalnym. Zostaje ona przyznana poprzez wpisanie do „Międzynarodowego Rejestru Dóbr Kulturalnych Objętych Ochroną Specjalną”. Tego rodzaju „ponadprogramowa” ochrona na wypadek konfliktu zbrojnego wymaga licznych warunków w okresie pokoju¹⁴. Złamanie warunków Konwencji uniemożliwia uzyskanie ochrony specjalnej dla dobra kulturalnego, jakie strona konfliktu zgłosiła do tego rodzaju ochrony w okresie pokoju.

*Ochrona dóbr kulturalnych obejmuje opiekę nad nimi oraz ich poszanowanie*¹⁵. Co należy rozumieć poprzez „opiekę nad dobrami kulturalnymi”? Zgodnie z Konwencją, umawiające się Strony konfliktu zbrojnego zobowiązują się przygotować już w okresie pokoju opiekę nad dobrami kulturalnymi położonymi na ich własnym terytorium wobec dających się przewidzieć następstw konfliktu zbrojnego, czego wyrazem jest podjęcie w tym celu adekwatnych kroków¹⁶. Co kryje się pod pojęciem „poszanowanie dóbr kulturalnych”? Otóż, strony konfliktu zobowiązują się szanować dobra kulturalne umiejscowione zarówno na ich terytorium, jak i na terytoriach innych umawiających się Stron. Oznacza to powstrzymanie się od używania tych dóbr i ich bezpośredniego otoczenia oraz środków przeznaczonych do ich ochrony do celów, które mogłyby wystawić te dobra w przypadku konfliktu zbrojnego na zniszczenie lub uszkodzenie, oraz przez powstrzymanie się wobec nich od wszelkiego rodzaju aktów wrogich¹⁷. Należy zaznaczyć, iż powyższe zobowiązania mogą ulec zniesieniu tylko wtedy, gdy uchYLENIA wymagają w sposób kategoryczny konieczność wojskowa¹⁸. Umawiające się Strony zobowiązują

¹³ Tamże, art. 6, ust. 2.

¹⁴ M.in. gwarancja ze strony państwa, że dobra kulturalne mające zostać objęte ochroną specjalną nie są i nie będą użytkowane do celów wojskowych – przyp. aut.

¹⁵ Konwencji o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu z dnia 14 maja 1954 roku (Dz.U. z 1957 r. Nr 46, poz. 212), art. 2.

¹⁶ Tamże, art. 3.

¹⁷ Tamże, art. 4 ust. 1.

¹⁸ Tamże, art. 4 ust. 2.

się zakazać wszystkich aktów kradzieży, rabunku lub bezprawnego przywłaszczenia dóbr kulturalnych w jakiegokolwiek formie, jak również wszelkich aktów wandalizmu wymierzonych przeciw nim oraz zobowiązują się zapobiegać tego rodzaju aktom, a w razie potrzeby podejmować interwencje zmierzające do ich zaprzestania¹⁹. Ponadto, Strony zobowiązują się do zaniechania zabiegów rekwizycji wobec dóbr kulturalnych ruchomych usytuowanych na terytorium którejkolwiek Umawiającej się Strony²⁰. Konwencja obliguje Umawiające się Strony do powstrzymania się od jakichkolwiek środków odwetu wymierzonych przeciwko dobrom kulturalnym²¹. Co ważne, Umawiająca się Strona nie może uchylać się od przywołanych wyżej zobowiązań względem którejkolwiek z Umawiających się Stron, powołując się na okoliczność, że Strona ta nie zastosowała środków opieki nad dobrami kulturalnymi²².

Reasumując, ochrona dóbr kultury, urządzeń użyteczności publicznej i ważnej dokumentacji jest organizowana w okresie pokoju, zaś jej realizacja ma miejsce w czasie wojny oraz klęsk żywiołowych w celu zabezpieczenia przed uszkodzeniem, zniszczeniem czy utratą. F.R. Krynojewski wskazuje konkretne elementy podlegające wówczas zabezpieczeniu²³:

- ruchome i nieruchome dobra kultury mające znaczenie dla dziedzictwa i rozwoju kulturalnego oraz posiadające wartość historyczną, naukową bądź artystyczną (w myśl obowiązującej litery prawa);
- urządzenia użyteczności publicznej bezwzględnie konieczne do przetrwania ludności oraz funkcjonowania państwa (m.in. urządzenia wodno-kanalizacyjne, ciepłownicze, energetyczne);
- dokumentacja szczególnie ważna z punktu widzenia interesu państwa.

W tym aspekcie istotne okazują się przepisy wyznaczające dodatkowe przedsięwzięcia i nakazujące dodatkowe czynności mające na celu ochronę zabytków ruchomych podczas wystąpienia sytuacji kryzysowych i na wypadek konfliktu zbrojnego. Obejmują one n.w. warianty ochrony przed uszkodzeniem bądź zniszczeniem²⁴:

- zabezpieczenie w miejscu stałego przechowywania w jednostce organizacyjnej;
- przemieszczenie do innych przygotowanych pomieszczeń jednostki organizacyjnej;
- rozśrodkowanie zabytków do innych wytypowanych i przygotowanych obiektów w tej samej miejscowości;
- ewakuację do uprzednio wyznaczonych i przygotowanych obiektów poza miejscowością ich stałego przechowywania oraz zapewnienie stałego dozoru.

Warto w tym miejscu zaakcentować, że wariant ten należy przewidzieć w obliczu braku możliwości właściwego zabezpieczenia obiektów zabytkowych na miejscu bądź też w tej samej miejscowości.

4. Zagrożenia dóbr kultury

Tak w okresie pokoju, jak i w stanie wojny istnieje szereg czynników i sytuacji, które niosą zagrożenie zarówno dla ludzi i ich mienia, jak i dla środowiska naturalnego.

¹⁹ Tamże, art. 4 ust. 3

²⁰ Tamże.

²¹ Tamże, art. 4 ust. 4.

²² Tamże, art. 4 ust. 5.

²³ F.R. Krynojewski, *Obrona cywilna Rzeczypospolitej Polskiej*, Wyd. Difin, Warszawa 2012, s. 96-97.

²⁴ *Wytuczne Szefa Obrony Cywilnej Kraju z dnia 4 grudnia 2018 roku w sprawie zasad postępowania z zasobami budownictwa ochronnego: Warunki techniczne, jakim powinny odpowiadać budowle ochronne*, §7.

Poprzez „zagrożenie” rozumie się stan, w którym pojawia się zwiększone prawdopodobieństwo powstania stanu niebezpieczeństwa dla otoczenia²⁵. *Słownik podstawowych pojęć na potrzeby Strategicznego Przeglądu Bezpieczeństwa Narodowego* definiuje zagrożenia bezpieczeństwa jako *pośrednie lub bezpośrednie destrukcyjne oddziaływania na podmiot. Najbardziej klasyczny czynnik środowiska bezpieczeństwa; rozróżnia się zagrożenia potencjalne i realne; subiektywne i obiektywne; zewnętrzne i wewnętrzne; militarne i niemilitarne; kryzysowe i wojenne; intencjonalne i przypadkowe (losowe)*²⁶.

Leksykon wiedzy wojskowej wskazuje, że zagrożenie to *sytuacja, w której istnieje zwiększone prawdopodobieństwo utraty życia, zdrowia, wolności lub dóbr materialnych. (...) może wynikać z przyczyn naturalnych (np. oddziaływanie żywiołów) i spowodowanych przez innego człowieka (np. nieprzyjaciela)*²⁷.

Mamy do czynienia z pewnego rodzaju zagrożeniami zarówno o charakterze trwałym (np. zagrożenia związane z działaniem sił natury), jak i bardziej współczesnymi zagrożeniami związanymi z rozwojem cywilizacyjnym (np. awarie techniczne, technologiczne) oraz zagrożenia synergiczne²⁸.

Zagrożeniami definiuje się sytuacje wywołane działaniem sił natury lub zdarzenia wywołane działaniem człowieka, których wystąpienie stwarza niebezpieczeństwo dla zdrowia i życia ludzi oraz zdarzenia mogące spowodować znaczne straty w mieniu, w tym straty w dziedzictwie kulturowym oraz środowisku naturalnym²⁹.

Inny podział wskazuje na zagrożenia:

- pochodzenia naturalnego i ekologiczne (atmosferyczne, biologiczne, geologiczne, ekosystemu);
- wywołane działalnością człowieka i awarie techniczne (pożary, awarie obiektów przemysłowych, katastrofy budowlane, transportowe);
- wynikające z zachowań społecznych (migracje, zgromadzenia ludności, przestępczość zorganizowana, terroryzm, proliferacja BMR, konflikty zbrojne).

Oczywiście, w literaturze przedmiotu istnieje jeszcze wiele innych definicji i typologii zagrożeń, jednak z uwagi na tematykę opracowania, powyższe zdają się zamykać w sobie najbardziej istotne informacje w zakresie ogólnej charakterystyki zagrożeń.

Wymienione zagrożenia mają zdolność do przenikania i osiągania efektu synergii, czego znamiennym przykładem jest katastrofa drogowa z udziałem środka transportu przewożącego materiał niebezpieczny, kiedy to wypadek ma miejsce w pobliżu ujęcia wody pitnej. Kolejnym przykładem jest zamach terrorystyczny, który – kolokwialnie rzecz ujmując – „pociąga za sobą” szereg zagrożeń o charakterze naturalnym i cywilizacyjnym. Inny przykład to zmiany klimatyczne powodujące dewastację dóbr kultury, co jest efektem zmian charakterystyki terenu (np. zmiany temperatury, poziomu wód, wilgotności powietrza, pustynnienia oraz skażenia środowiska natu-

²⁵ B. Michailiuk, *Broń biologiczna jako zagrożenie bezpieczeństwa państwa*, Wyd. Naukowe Akademii Obrony Narodowej, Warszawa 2015, s. 25.

²⁶ (MINI)SŁOWNIK BBN. *Propozycje nowych terminów z dziedziny bezpieczeństwa*, hasło: zagrożenia bezpieczeństwa, BBN, Warszawa 2015, s. 9.

²⁷ *Leksykon Wiedzy Wojskowej*, Wyd. Ministerstwa Obrony Narodowej, Warszawa 1979, s. 510.

²⁸ A. Skrabacz, *Ochrona ludności w Polsce w XXI wieku. Wyzwania, uwarunkowania, perspektywy*, Wyd. Merkuriusz Agmarkt, Tarnów 2006, s. 40-41.

²⁹ *Ustawa o ochronie ludności i obronie cywilnej* – projekt ustawy z dnia 8 września 2016 roku, art. 2 pkt 4.

ralnego, a także przymusową migrację (np. skutek przyspieszenia procesu ocieplenia klimatu bądź skażenia środowiska naturalnego)³⁰.

Dobra kultury narażone są na różnego rodzaju zagrożenia. Jak słusznie zauważają S. Ekiert i S. Topolewski: *potęgujące się zagrożenia ekologiczne, rozległe katastrofy i kataklizmy, a także najbardziej tragiczne w skutkach – działania wojenne – niosą za sobą ogrom nieszczęść ludzkich i nieodwracalne straty w pokoleniowym dorobku życia kulturalnego narodów*³¹.

Rysunek 1 zawiera listę przykładowych zagrożeń dóbr kultury.

Zagrożenia	wandalizm
	falszerstwo
	przemyt
	łapownictwo, przekupstwo
	kradzież, kradzież z włamaniem, rozbój
	pracownicze zagarnięcie
	proces naturalnego starzenia się i zużywania
	zanieczyszczenia atmosferyczne (skażenie TSP)
	klęski żywiołowe i katastrofy
	masowe strajki
	wojna
	zamieszki wewnętrzne
	wojna domowa
	konflikt zbrojny
	terroryzm

Rysunek 1. Dobra kultury – wybrane zagrożenia

(Źródło: opracowanie własne na podstawie: S. Ekiert, S. Topolewski, *Ochrona dóbr kultury na przestrzeni dziejów*, Ajaks, Pruszków 2005, s. 58-65.)

Szczegółowa analiza doświadczeń historycznych pozwala na konstatację, że tradycyjne zagrożenie dla dóbr kultury i dziedzictwa narodowego stanowią straty i zniszczenia powstałe na skutek wojny i konfliktów zbrojnych. *Wydarzenia te od zawsze stanowiły zagrożenie dla dóbr kultury, nie tylko z powodu zniszczeń, ale także dlatego, że towarzyszyło im przez wieki (jeśli nie przez tysiąclecia) przyzwolenie na rabunek wszystkiego, co miało wartość, w tym dzieła sztuki*³². Największe straty rejestrowano w toku kolejnych wojen i okupacyjnej dominacji – polskie dobra kultury były grabione, niszczone latami przez kolejnych najeźdźców. Stąd też społeczność międzynarodowa wypracowała stosowne instrumenty prawne

³⁰ O. Klikocki, *Zagrożenia dla bezpieczeństwa kulturowego w Europie. Horyzont współczesnych badań* [w:] *O wielokulturowości i bezpieczeństwie*, C. Smuniewski, R. Kobryński (red.), Oficyna Wydawniczo-Poligraficzna „Adam”, Warszawa 2016, s. 27-28.

³¹ S. Ekiert, S. Topolewski, *Ochrona dóbr kultury...*, dz. cyt., s. 52-53.

³² J. Czaja, *Ochrona kultury narodowej*, [w:] Jakubczak R., Marczak J. (red. nauk.), *Bezpieczeństwo narodowe Polski w XXI wieku. Wyzwania i strategie*, Wyd. Bellona, Warszawa 2011, s. 558.

ukierunkowane na zapewnienie bezpieczeństwa dóbr kultury w przypadku wystąpienia konfliktów zbrojnych i zdarzeń nadzwyczajnych (np. klęski żywiołowe). Jednakże to zagadnienie zostanie poruszone w dalszej części pracy, teraz należałoby się skupić na przybliżeniu potencjalnych zagrożeń dóbr kultury.

Współczesne formy zagrożeń polskich dóbr kultury i dziedzictwa narodowego związane są m.in. z kradzieżami, falsyfikacją, przemytem i wywozem poza granice RP bezcennych dzieł sztuki. Nierzadko ułatwieniem dla procederu pozostaje niewłaściwa ochrona, brak zabezpieczeń przed kradzieżą czy zniszczeniem. Ponadto dobra kultury ulegają uszkodzeniu bądź niszczeniu przez wandalów, siły natury bądź bezmyślność ludzi wojny.

Doświadczenia minionych wojen, a także współczesnych konfliktów zbrojnych na świecie wskazują, że działania wojenne wyrządzają olbrzymie szkody w dziedzinie kultury. Ulegają unicestwieniu bezcenne zabytki architektury oraz inne dzieła sztuki, pustoszone są zbiory naukowe, przekształcane w zgliszcza bezcenne zbiory biblioteczne i archiwalne³³.

Co w kwestii doboru sposobów ingerencji w spokój, piękno i bezpieczeństwo zabytków? Dotychczasowe doświadczenia z minionych wojen wskazują, iż zniszczenia dóbr kultury były dokonywane różnymi metodami i środkami, wśród których najważniejszymi okazały się³⁴:

- zniszczenia mechaniczne, będące efektem bezpośredniego rażenia bombami lotniczymi, rakietami burzącymi, pociskami artyleryjskimi, ogniem z ciężkiej broni maszynowej, ładunkami wybuchowymi;
- zniszczenia lub uszkodzenia powodowane przekroczeniem naprężeń dynamicznych w wyniku wstrząsów, drgań podłoża i fundamentów, silnych podmuchów i zawirowań powietrza;
- zniszczenia spowodowane pożarem na skutek działania pocisków i bomb zapalających, podpalenia bezpośredniego lub wynikającego z uszkodzeń instalacji wewnętrznych, np. elektrycznych, ciepłowniczych lub gazowych;
- uszkodzenia lub zniszczenia spowodowane działaniem substancji chemicznych używanych w celach bojowych;
- zniszczenia lub uszkodzenia na skutek promieniowania po wybuchu jądrowym (zwłaszcza dekoracje malarskie i zabytki malarstwa);
- zniszczenia ruchomych dzieł sztuki i zbiorów powodowane grabieżą, umyślnym lub nieumyślnym uszkodzeniem – utrata zbiorów lub pojedynczych dzieł sztuki przejętych w czasie działań wojennych przez oddziały nieprzyjaciela lub skradzione w celu uzyskania zysku poza w czasie pokoju.

Z uwagi na zasięg, zagrożenia mogą mieć charakter jednostkowy, lokalny lub ponadregionalny – międzynarodowy. Ten podział wyraźnie wskazuje na konieczność funkcjonowania zarówno regulacji i działań wewnętrznych (w obrębie państwa), jak i zewnętrznych (międzynarodowych).

Współcześnie istotne zadania władz narodowych oraz organizacji międzynarodowych oscylują wokół tworzenia bezpieczeństwa i unikania zagrożeń, co wiąże się z podejmowaniem działań na rzecz ochrony i obrony narodowej³⁵.

³³ S. Ekiert, S. Topolewski, *Ochrona dóbr kultury...*, dz. cyt., s. 7.

³⁴ M. Pańtak, *Ochrona dóbr kultury – podstawowe zagadnienia*, dostęp internetowy:

<https://docplayer.pl/22650746-Ochrona-dobr-kultury-podstawowe-zagadnienia.html> (28.12.2022 r.).

5. Budowle ochronne

Przegląd wiarygodnych statystyk (NIK, Szef OCK) z ostatnich lat odnośnie możliwości zapewnienia mieszkańcom RP miejsca w schronach, wskazuje, iż na schronienie może liczyć minimalny odsetek populacji. Istniejące schrony i ukrycia są w stanie zaspokoić li tylko ok. 2,3-2,9% potrzeb w zakresie miejsc ochronnych dla ludności cywilnej w skali całego kraju³⁶. Ponadto, należy odnotować, iż w rodzimym prawodawstwie nie funkcjonują ustawowe definicje ani normy dotyczące budowy schronów, Polska dysponuje jedynie „Wytycznymi szefa Obrony Cywilnej Kraju”. W przedmiotowych zapisach można znaleźć informację, że budownictwo ochronne winno być uwzględniane na etapie uzgadniania miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego oraz, że gminy / powiaty / województwa powinny prowadzić ewidencję istniejących schronów. Pozornie za istotne należy uznać, że w załączniku do „Wytycznych...” ujęto warunki techniczne, jakie powinny zostać spełnione przez budowle ochronne. Dlaczego pozornie? Otóż, nie ogłoszono obowiązku ich stosowania.

Samorząd m. st. Warszawy wydał oświadczenie, iż nie dysponuje żadną informacją odnośnie mapy schronów. Nie posiada także wiedzy na temat statystyk prowadzonych w tym zakresie. W przypadku zaistnienia zagrożenia do zapewnienia bezpiecznego schronienia mieszkańcom stolicy RP będzie wykorzystywana podziemna infrastruktura metra oraz parkingi podziemne, których lokalizacja będzie określona w stosownych komunikatach (w razie pojawienia się takiej konieczności).

W kontekście powyższego warto zająć się dotychczasowymi budowlami ochronnymi³⁷, a w obliczu wojny na terytorium wschodniego sąsiada – skupić wysiłki nad poprawą stanu istniejących budowli i rozpocząć poszukiwania nowoczesnych rozwiązań, które zapewnią ludności cywilnej szanse przetrwania w razie konfliktu zbrojnego i wojny³⁸.

Warto by pochylić się nad tematem potrzeby budowy i utrzymania budowli ochronnych oraz dostosowanie istniejących obiektów do pełnienia funkcji budowli ochronnej.

Budowle ochronne zaliczane są do obiektów spełniających wymogi zbiorowej ochrony przed środkami rażenia, skażeniami promieniotwórczymi i chemicznymi, w tym toksycznymi środkami przemysłowymi. Poza zabezpieczeniem ludzi mogą być wykorzystane do ukrycia bądź zabezpieczenia przed zniszczeniem ruchomych dóbr kultury³⁹, szczególnie ważnej dokumentacji, cennej aparatury oraz zapasów żywności i leków⁴⁰.

Budowle ochronne winny być przygotowywane w okresie pokoju, mogą być oddane do użytku po określonym czasie od momentu wprowadzenia wyższych stanów gotowości obronnej kraju.

³⁵ B. Michailiuk, *Broń biologiczna jako zagrożenie...*, dz. cyt., s. 26.

³⁶ Patrz: Wytyczne Szefa Obrony Cywilnej Kraju, Raport Najwyższej Izby Kontroli.

³⁷ D. Kamionek, B. Michailiuk, W. Harmata, *Ekspertyza opisująca stan techniczny schronów, zlokalizowanych w przyziemiu obiektu przeznaczonego dla Ministerstwa Cyfryzacji w Warszawie*, WICHiR, Warszawa 2021.

³⁸ B. Michailiuk, I. Denysiuk, W. Szulc, *Funkcjonowanie państwa w warunkach zewnętrznego zagrożenia państwa i w czasie wojny. Zapewnienie przetrwania ludności cywilnej w warunkach zewnętrznego zagrożenia państwa i w czasie wojny*, Wyd. ASzWoj, Warszawa 2022, s. 88 – w druku.

³⁹ Szerz.: B. Michailiuk, *Ochrona dóbr kultury i dziedzictwa narodowego w systemie zarządzania kryzysowego*, praca naukowo-badawcza, Akademia Sztuki Wojennej, Warszawa 2017.

⁴⁰ „Tego rodzaju budowle mogą posiadać szersze zastosowanie. (...) w Szwajcarii to również miejsca, w których rozmieszcza się szpitale czy też tworzy hangary dla samolotów bądź śmigłowców”. Cyt. za: F.R. Krynojewski, *Obrona cywilna Rzeczypospolitej Polskiej*, Wyd. Difin, Warszawa 2012, s. 83.

Budowle ochronne „powinno się planować i realizować w ramach środków własnych inwestora, zgodnie z zapisami miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, decyzjami o warunkach zabudowy, analizami zagrożeń dotyczącymi podwyższania stanów gotowości obronnej państwa i ustaleniami zawartymi w planach obrony cywilnej”⁴¹.

Należy podkreślić, że istniejące prawo nie nakłada na żaden organ obowiązkowego i kosztownego tworzenia budowli ochronnych. Uprawnienia do wprowadzenia obowiązku tworzenia tego rodzaju budowli na podległym obszarze posiadają podstawowe organy ochrony ludności⁴². Zadaniem szefa obrony cywilnej województwa (wojewoda), powiatu (starosta) oraz gminy (wójt, burmistrz, prezydent miasta) jest uwzględnienie miejsc ochronnych w ukryciach podstawowej odporności w projektach nowo powstających budynków użyteczności publicznej, realizowanych w ramach inwestycji celu publicznego dla takiej liczby osób (np. interesantów, pracowników, dzieci w placówkach przedszkolnych i szkolnych), która wynika z założeń projektowych dla konkretnego budynku bądź zespołu budynków⁴³. W myśl zasad planowania, budowle ochronne mogą być wspólne dla zespołu budynków, o ile odległość od miejsca stałego przebywania ludzi mających z nich korzystać nie jest większa niż 150 metrów⁴⁴. „W granicach administracyjnych miast planowanie zbiorowej ochrony ludności w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego oraz miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego powinno być ukierunkowane na docelowe zapewnienie miejsc w budowlach ochronnych oraz ukryciach do doraźnego przygotowania dla co najmniej 25% ogółu ludności zameldowanej na obszarze administracyjnym danego miasta, z uwzględnieniem planów ewakuacji III stopnia dla pozostałej, niechronionej ludności”⁴⁵.

Na terenach niezabudowanych (publiczne parki, skwery, tereny nieutwardzonych boisk lub dziedzińców usytuowanych przy samorządowych placówkach oświatowych) wyznacza się potencjalne miejsca realizacji ukryć przewidzianych do doraźnego przygotowania w sytuacji podwyższenia gotowości obronnej państwa bądź innego zagrożenia, w formie budowli wolnostojących (szczeliny przeciwlotnicze)⁴⁶.

Dla zapewnienia ciągłości funkcjonowania organów wypełniających zadania ochrony ludności i obrony cywilnej oraz organów, na które nałożono realizację w czasie wojny zadań obronno-mobilizacyjnych⁴⁷:

- na potrzeby urzędów wojewódzkich i miejskich właściwy terenowo szef obrony cywilnej przygotowuje i zapewnia funkcjonowanie: budowli ochronnych przeznaczonych na stanowiska kierowania obroną cywilną (SKOC) oraz stanowiska kierowania zadaniami obronno-mobilizacyjnymi (SKZO), spełniających wymagania przewidziane dla schronów kategorii P (odporności podstawowej) określone w załączniku do wytycznych;

⁴¹ *Wytyczne Szefa Obrony Cywilnej Kraju z dnia 4 grudnia 2018 roku...*, dz. cyt., § 1.

⁴² Szef Obrony Cywilnej Kraju, *Ocena przygotowań w zakresie ochrony ludności i obrony cywilnej w Polsce za 2017 r.*, Komenda Główna Państwowej Straży Pożarnej, Warszawa 2018, s. 15.

⁴³ *Wytyczne Szefa Obrony Cywilnej Kraju z dnia 4 grudnia 2018 roku...*, §2.

⁴⁴ Tamże, §3.

⁴⁵ Tamże, §5.

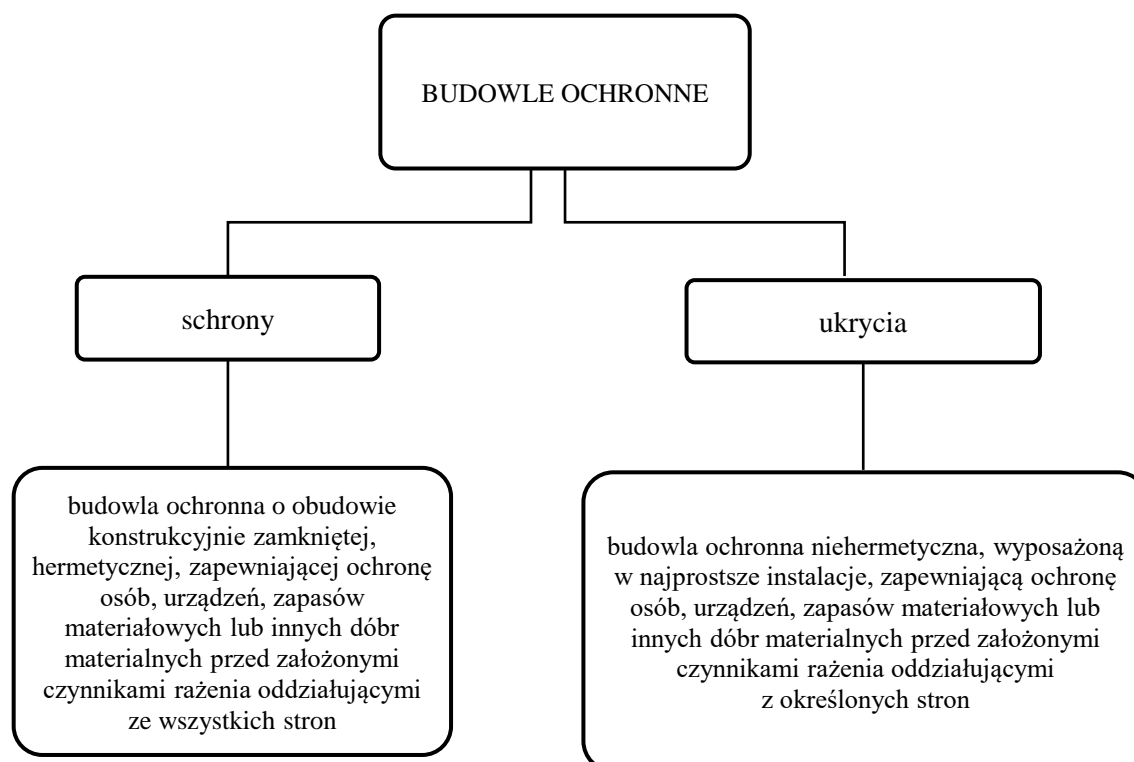
⁴⁶ Tamże, §9.

Miejsca te uwzględnia się w ewidencji ukryć do doraźnego przygotowania, w kategorii „miejsca planowanych budowli wolnostojących”.

⁴⁷ Tamże, §10, pkt 1-2.

- w innych rejonach wyznaczonych w planach pozamilitarnych przygotowań obronnych właściwy terenowo szef obrony cywilnej przygotowuje i zapewnia funkcjonowanie zapasowych stanowisk kierowania w pomieszczeniach istniejących budynków użyteczności publicznej.

Warunki techniczne, jakim powinny odpowiadać budowle ochronne zostały określone w załączniku do wytycznych.

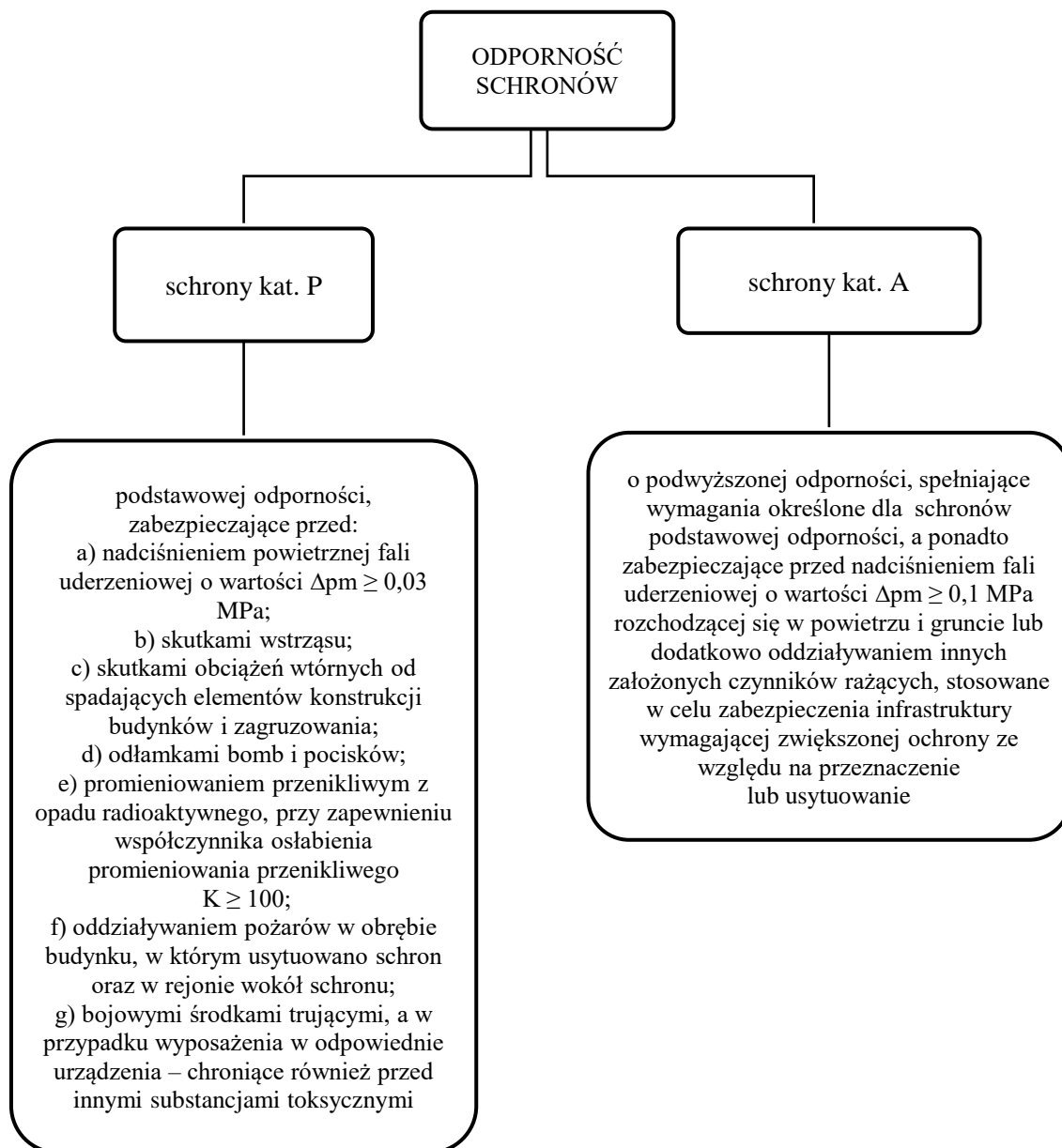

Rysunek 2. Budowle ochronne

(Źródło: opracowanie własne na podstawie Załącznik do Wytycznych Szefa Obrony Cywilnej Kraju z dnia 4 grudnia 2018 roku..., §1 ust. 2 pkt 1-2.)

Budowla ochronna określa „pomieszczenie lub zespół pomieszczeń przeznaczonych do ochrony osób, urządzeń, zapasów materiałowych lub innych dóbr materialnych przed skutkami działań zbrojnych, ekstremalnych zjawisk pogodowych, katastrof ekologicznych, przemysłowych lub innych zagrożeń”⁴⁸.

⁴⁸ Załącznik do Wytycznych Szefa Obrony Cywilnej Kraju z dnia 4 grudnia 2018 roku w sprawie zasad postępowania z zasobami budownictwa ochronnego: Warunki techniczne, jakim powinny odpowiadać budowle ochronne, §1 ust. 1.

Rysunek 3. Schrony – klasy odporności

(Źródło: opracowanie własne na podstawie Załącznik do Wytocznych Szefa Obrony Cywilnej Kraju z dnia 4 grudnia 2018 roku..., §1 ust. 3 pkt 1-2.)

W systemach ochrony obiektów infrastruktury krytycznej zaleca się stosowanie budowli ochronnych typu specjalnego dostosowanych do ochrony przed skutkami zagrożeń o charakterze terrorystycznym (np. ostrzałem z broni małokalibrowej, przedostania się na teren obiektu pojazdów stanowiących zagrożenie), przy czym dopuszcza się zastosowanie odmiennych rozwiązań ochronnych, konstrukcyjnych i funkcjonalnych dostosowanych do rodzaju zagrożenia i sposobu użytkowania obiektu⁴⁹.

⁴⁹ Załącznik do Wytocznych Szefa Obrony Cywilnej Kraju z dnia 4 grudnia 2018 roku..., §1 ust. 5.

Rysunek 4. Ukrycia – klasy odporności

(Źródło: opracowanie własne na podstawie Załącznik do Wytycznych Szefa Obrony Cywilnej Kraju z dnia 4 grudnia 2018 roku..., §2 ust. 4 pkt 1-4.)

Budowle ochronne powinny odpowiadać następującym wymaganiom:

- „jeżeli na danym terenie zaplanowano budowlę ochronną – należy uwzględnić możliwie najmniejszą odległość od miejsca stałego przebywania ludzi, którzy mają z niej korzystać, tak by dojście do budowli ochronnej mogło nastąpić jak najszybciej (zalecana odległość: do 150 metrów);
- być zabezpieczone przed zalaniem wodą w strefach możliwych podtopień, również w przypadku ulewnych opadów atmosferycznych i powodzi, przy czym należy zapewnić usytuowanie poza obszarem terenu, który może ulec zatopieniu na skutek zniszczenia lub uszkodzenia urządzeń hydrotechnicznych piętrzących wodę;
- być całkowicie zagłębione w gruncie, a w przypadku braku możliwości całkowitego zagłębienia – częściowo zagłębione, a częściowo obsypane gruntem;

- w przypadku nowo projektowanych budowli ochronnych – powinny posiadać jedną – ewentualnie dwie kondygnacje, jeżeli jedna kondygnacja zaplanowana jest na pomieszczenia strefy technicznej⁵⁰.

W pomieszczeniach budowli ochronnych nie mogą znajdować się⁵¹:

- instalacje gazowe;
- instalacje paliwowe, pary technologicznej lub sprężonego powietrza (poza instalacjami wewnętrznymi budowli ochronnej);
- instalacje przelotowe (zaopatrujące inne lokale) sieci wodno-kanalizacyjnych, centralnego ogrzewania lub ciepłej wody⁵².

W przypadku nowo projektowanych budowli ochronnych typu wolnostojącego należy dodatkowo zapewnić:

- „odległość od gazociągów niskiego ciśnienia, magistrali wodociągowych i centralnego ogrzewania o średnicy powyżej 250 mm oraz kabli wysokiego napięcia – co najmniej 10 metrów;
- odległość od gazociągów wysokiego ciśnienia – co najmniej 50 metrów, chyba że rozwiązanie konstrukcyjne budowli ochronnej zapewnia odpowiednią ochronę przed skutkami awarii;
- odległość od instalacji paliwowych, kotłowni wysokociśnieniowych, składów i magazynów zaliczanych do I, II lub III kategorii niebezpieczeństwa pożarowego o pojemności powyżej 20 ton, składów i magazynów materiałów żrących lub cuchnących o pojemności ponad 100 ton – co najmniej 100 metrów, chyba że rozwiązanie konstrukcyjne budowli ochronnej zapewnia odpowiednią ochronę przed skutkami awarii;
- odległość od budynków – nie mniejszą niż 1/3 wysokości najbliższego budynku, chyba że konstrukcja budowli ochronnej jest odporna na obciążenia wtórne od zagruzowania i spadających elementów, kanały wentylacyjne są zabezpieczone przed zasypaniem, a co najmniej jedno wyjście spełnia wymogi przewidziane dla wyjść zapasowych położonych poza strefą zagruzowania;
- w przypadku, gdy odległość od budynku jest mniejsza niż 1/3 wysokości budynku, zalecane są budowle ochronne z dostępem bezpośrednim z budynku;
- na terenach intensywnie zabudowanych zalecane się budowle ochronne przylegające do ściany zewnętrznej budynku⁵³.

Jeżeli pozwalają na to miejscowe warunki oraz możliwości wykonawcze i ekonomiczne, zaleca się planowanie większej liczby oddzielnych budowli ochronnych o mniejszej pojemności (rozśrodkowanie)⁵⁴.

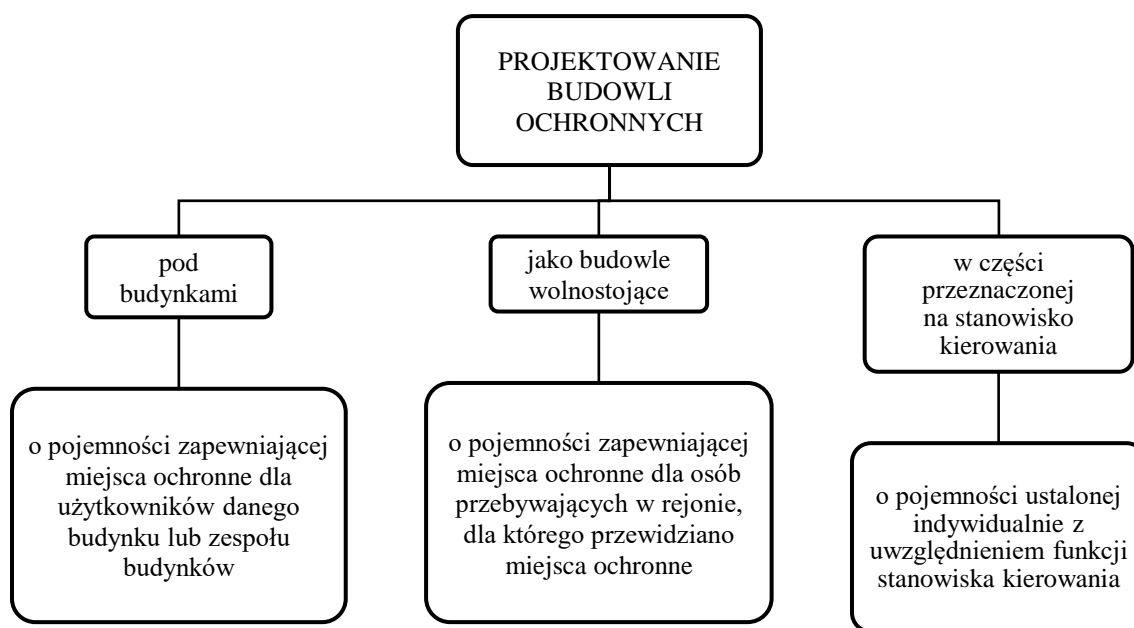
⁵⁰ Tamże, §2 ust. 1 pkt 1-4.

⁵¹ Tamże, §2 ust. 4 pkt 1-3.

⁵² Przy czym w budowlach ochronnych typu „ukrycie” dopuszcza się wyjątkowo usytuowanie instalacji wewnętrznych budynku, których poprowadzenie poza obrysem ukrycia jest technicznie utrudnione.

⁵³ Tamże, §2 ust. 5 pkt 1-6.

⁵⁴ Tamże, §3 ust. 3.

Rysunek 5. Projektowanie budowli ochronnych

(Źródło: opracowanie własne na podstawie Załącznik do *Wytycznych Szefa Obrony Cywilnej Kraju* z dnia 4 grudnia 2018 roku..., §3 ust. 2 pkt 1-3.)

6. Wykorzystanie budowli ochronnych w kontekście ochrony ruchomych dóbr kultury

Na temat wykorzystania budowli ochronnych w kontekście ochrony ludności można przeczytać w wielu opracowaniach, mimo że możliwości nie są zadowalające. Niemniej jednak, problem jest akcentowany – chociażby w ocenie Szefa OCK czy raporcie NIK. Jeśli jednak skupimy swoje rozważania wokół aspektu wykorzystania budowli ochronnych w realizacji zadania, jakim jest ochrona dóbr kultury, w tym ruchomych, temat okazuje się niszowy, dyskutowany na forum ekspertów, w dodatku w kuluarach.

Inwazja Federacji Rosyjskiej na Ukrainę pokazuje, jak łatwo o tego typu zagrożenie, a także, jak blisko jest agresor, który również Polskę uznaje za swojego wroga. Należy mocno pochylić się nad obroną cywilną na terytorium RP. Dotyczy to ochrony ludności cywilnej, ale nie tylko. Sytuacja w Ukrainie pokazała, jak ważne jest zapewnienie bezpieczeństwa tożsamości, kultury i tradycji od lat kształtowanych dla przyszłych pokoleń jako świadectwo konkretnej narodowości. Można „gdybać”, ale potrzeba podstaw prawnych. Trudno mówić o wykorzystaniu budowli ochronnych w kontekście ochrony ruchomych dóbr kultury. Tak, jak było to w poprzednich regulacjach prawnych, które na tą chwilę przestały obowiązywać.

Pojawienie się ustawy o obronie Ojczyzny⁵⁵ wyparło ustawę o powszechnym obowiązku obrony⁵⁶, a tym samym przekreśliło funkcjonowanie aktów wykonawczych do tej ustawy, uchylając stosowne rozporządzenia, które odnosiły się do wykorzystania budowli ochronnych nie tylko w kwestiach zabezpieczania ludności, ale także zapewnienia ochrony

⁵⁵ Ustawa z dnia 11 marca 2022 r. o obronie Ojczyzny (Dz.U. 2022, poz. 655).

⁵⁶ Ustawa z dnia 21 listopada 1967 r. o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. 1967 Nr 44, poz. 220).

dobrom ruchomym, ważnej dokumentacji etc. Niestety, w zamian nie wprowadzono żadnej regulacji dotyczącej ochrony ludności i obrony cywilnej (!) Wydaje się to kompletnie irracjonalnie w obliczu aktualnej sytuacji międzynarodowej i zagrożeń geostrategicznych, jak chociażby wojna za naszą wschodnią granicą, na ukraińskiej ziemi.

W niedalekiej przeszłości pojawił się moment wprowadzania pewnych uregulowań prawnych, w okolicach maja 2009 r., kiedy jeden z projektów ustawy o ochronie ludności i obronie cywilnej zakładał w dokumentach wykonawczych do wspomnianego projektu ustawy rozwiązania dotyczące kwestii wykorzystania budowli ochronnych w kontekście zabezpieczenia ochrony ludności i mienia, w tym ochrony ruchomych dóbr kultury, ważnej dokumentacji oraz aparatury. Określono to w propozycji aktu wykonawczego do projektu ustawy o ochronie ludności i obronie cywilnej w rozporządzeniu dotyczącym wymagań technicznych i wykorzystania budowli ochronnych. Natomiast w procedowanym obecnie projekcie ustawy o ochronie ludności oraz o stanie klęski żywiołowej⁵⁷ kwestie związane z budowlami ochronnymi są traktowane bardzo ogólnikowo. Nadzieję niesie możliwość poszerzenia tego aspektu w przyszłych aktach wykonawczych, tj. w rozporządzeniu poświęconym *stricte* ochronie dóbr kultury.

W krajowym prawie znane są ustawy branżowe i akty wykonawcze do tych ustaw (np. ustawa o muzeach, o bibliotekach, o ochronie osób i mienia), które również odnoszą się do ochrony zabytków ruchomych (muzealiów), głównie zgromadzonych w muzeach i w bibliotekach posiadających w zbiorach narodowy zasób biblioteczny. Zawierają one regulacje dotyczące kwestii zabezpieczenia, ochrony i ratownictwa tego rodzaju zabytków. Warto by przepisy były spójne, przejrzyste i adekwatne.

Reasumując, uwarunkowania prawne wymagają ukonstytuowania. To jest fundament zmian. W dalszym procesie będzie można weryfikować czy doskonalić, ale na razie liczy się fakt zaistnienia w ogóle w przestrzeni bezpieczeństwa, zwłaszcza w tak ważnym obszarze.

7. Podsumowanie

Ochrona i obrona przed realnymi i potencjalnymi zagrożeniami czasu pokoju wymaga zaangażowania organizacyjnego oraz dysponowania stosownie przygotowanym personelem. Niemniej istotne pozostaje posiadanie stosownych sił i środków, w tym urządzeń łączności i transportu oraz narzędzi do bieżących napraw. Ochrona dóbr kultury w czasie wojny stanowi jedno z czołowych zadań prawa wojennego w wymiarze międzynarodowym.

Zabezpieczenie mienia, obok zagwarantowania schronienia dla ludności, jest wyzwaniem w sytuacji zagrożenia. Szczególnej rangi nabiera fakt, gdy w grę wchodzi ochrona dóbr kultury. Rozważania ograniczono do ruchomych dóbr kultury, wskazując na możliwości wykorzystania budowli ochronnych w kontekście ochrony tego typu mienia.

Bezapelacyjnie szkody w dobrach kultury jednego narodu stanowią uszczerbek w dziedzictwie kulturalnym całej ludzkości. Dlatego ochrona tych bezcennych dóbr powinna być postrzegana w kategorii priorytetu wszystkich cywilizowanych państw oraz świadomych społeczeństw, myślących o kolejnych pokoleniach spadkobierców. Zadanie jest żmudne, nie-

⁵⁷ Ustawa o ochronie ludności oraz o stanie klęski żywiołowej – projekt ustawy z dnia 31 sierpnia 2022 roku.

rzadko związane z licznymi wysiłkami, wymagającymi zarówno czasu, jak i pracy. Należy bowiem mieć na uwadze, że przedmiotowa ochrona dotyczy nie tylko wdrażania działań przed uszkodzeniem i niszczeniem w okresie pokoju, ale również przed utratą i zniszczeniem na skutek naturalnych kataklizmów, działania człowieka oraz konfliktów zbrojnych.

W procedowanej ustawie o ochronie ludności oraz o klęskach żywiołowych brakuje szerszego wydzwiku dla jakże ważnej kwestii, będącej tematem niniejszych rozważań. Cała nadzieja w „dopieszczeniu” ustawy oraz przyszłych aktach wykonawczych dedykowanych wykorzystaniu budowli ochronnych w aspekcie ochrony ruchomych dóbr kultury.

Należy zaznaczyć zasadność przedsięwzięć niezbędnych nie tylko w ramach odpowiedniego wykorzystania i adaptowania budowli ochronnych, ale także pozyskania środków transportu potrzebnych do ewakuacji.

Bibliografia

Akty prawne

Prawodawstwo międzynarodowe:

- [1] *I Protokół Dodatkowy do Konwencji Genewskich z dnia 12 sierpnia 1949 r. dotyczącego ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych*, sporządzony w Genewie dnia 8 czerwca 1977 roku (Dz. U. 1992 Nr 41, poz. 175).
- [2] *Konwencja o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego wraz z Regulaminem wykonawczym do tej konwencji oraz Protokołem o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego*, podpisanych w Hadze dnia 14 maja 1954 roku (Dz.U. z 1957 r. Nr 46, poz. 212).

Prawodawstwo krajowe:

- [1] Decyzja Nr 250/MON z dnia 4 sierpnia 2005 roku w sprawie przestrzegania zasad ochrony dóbr kultury w działaniach Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej.
- [2] *Instrukcja w sprawie zasad ochrony dóbr kultury w działaniach Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej*, załącznik do Decyzji 250/MON.
- [3] Ustawa z dnia 21 listopada 1967 r. o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. 1967 Nr 44, poz. 220).
- [4] Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. z 2022 r., poz. 840 z późn. zm.),
- [5] Ustawa o ochronie ludności i obronie cywilnej – projekt ustawy z dnia 8 września 2016 roku.
- [6] Ustawa z dnia 4 listopada 2016 r. o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz ustawy o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz ustawy o muzeach (Dz.U. 2016, poz. 1887).
- [7] Ustawa o ochronie ludności oraz o stanie klęski żywiołowej – projekt ustawy z dnia 31 sierpnia 2022 roku.
- [8] Ustawa z dnia 11 marca 2022 r. o obronie Ojczyzny (Dz.U. 2022, poz. 655).
- [9] Wytoczne Szefa Obrony Cywilnej Kraju z dnia 4 grudnia 2018 roku w sprawie zasad postępowania z zasobami budownictwa ochronnego: Warunki techniczne, jakim powinny odpowiadać budowle ochronne,
- [10] Załącznik do Wytocznych Szefa Obrony Cywilnej Kraju z dnia 4 grudnia 2018 roku w sprawie zasad postępowania z zasobami budownictwa ochronnego: Warunki techniczne, jakim powinny odpowiadać budowle ochronne.

Literatura

- [1] Czaja J., *Ochrona kultury narodowej*, [w:] Jakubczak R., Marczak J. (red. nauk.), *Bezpieczeństwo narodowe Polski w XXI wieku. Wyzwania i strategie*, Bellona, Warszawa 2011, s. 557-563.
- [2] Czubek G., Kosiewski P. (red.), *Przemieszczone dobra kultury. Przypadek Europy Zachodniej i problemy państw Europy Środkowej i Wschodniej w XX wieku*, TRIO, Warszawa 2004.
- [3] Czubek G., Kosiewski P. (red.), *Własność a dobra kultury*, TRIO, Warszawa 2006.
- [4] Ekiert S., Topolewski S., *Ochrona dóbr kultury na przestrzeni dziejów*, Ajaks, Pruszków 2005.
- [5] Kamionek D., Michailiuk B., Harmata W., *Ekspertyza opisująca stan techniczny schronów, zlokalizowanych w przyziemiu obiektu przeznaczonego dla Ministerstwa Cyfryzacji w Warszawie*, WI-ChiR, Warszawa 2021.
- [6] Klikocki O., *Zagrożenia dla bezpieczeństwa kulturowego w Europie. Horyzont współczesnych badań* [w:] *O wielokulturowości i bezpieczeństwie*, C. Smuniewski, R. Kobryński (red.), Oficyna Wydawniczo-Poligraficzna „Adam”, Warszawa 2016, s. 15-36.
- [7] Krynojewski F.R., *Obrona cywilna Rzeczypospolitej Polskiej*, Difin, Warszawa 2012.
- [8] Kurzątkowski M., *Mały słownik ochrony zabytków*, Wyd. Ministerstwo Kultury i Sztuki, Ośrodek Dokumentacji i zabytków, Warszawa 1989.
- [9] *Leksykon wiedzy wojskowej*, MON, Warszawa 1979.
- [10] Michailiuk B., *Broń biologiczna jako zagrożenie bezpieczeństwa państwa*, AON, Warszawa 2015.
- [11] Michailiuk B., *Ochrona dóbr kultury i dziedzictwa narodowego w systemie zarządzania kryzysowego*, praca naukowo-badawcza, Akademia Sztuki Wojennej, Warszawa 2017.
- [12] Michailiuk B., Denysiuk I., Szulc W., *Funkcjonowanie państwa w warunkach zewnętrznego zagrożenia państwa i w czasie wojny. Zapewnienie przetrwania ludności cywilnej w warunkach zewnętrznego zagrożenia państwa i w czasie wojny*, Wyd. ASzWoj, Warszawa 2022 – w druku.
- [13] *(MINI)SŁOWNIK BBN. Propozycje nowych terminów z dziedziny bezpieczeństwa*, hasło: zagrożenia bezpieczeństwa, BBN, Warszawa 2015.
- [14] Niciński K., Sałaciński K., *Planowanie ochrony zabytków na wypadek nadzwyczajnych zagrożeń. Poradnik dla organów administracji publicznej i zarządzania kryzysowego*, SAPSP, Kraków 2009.
- [15] Skrabacz A., *Ochrona ludności w Polsce w XXI wieku. Wyzwania, uwarunkowania, perspektywy*, Mercuriusz Agmarkt, Tarnów 2006.
- [16] Szef Obrony Cywilnej Kraju, *Ocena przygotowań w zakresie ochrony ludności i obrony cywilnej w Polsce za 2017 r.*, Komenda Główna Państwowej Straży Pożarnej, Warszawa 2018.

Strony internetowe:

- [1] M. Pańtak, *Ochrona dóbr kultury – podstawowe zagadnienia*, dostęp internetowy: <https://docplayer.pl/22650746-Ochrona-dobr-kultury-podstawowe-zagadnienia.html> (28.12.2022 r.)

